

NEMECKÝ ETNOGRAFICKÝ VÝSKUM HUNCOKÁRSKEHO OBYVATEĽSTVA: ANALÝZA A ŠPECIFIKÁ

Pavol Krajčovič

*Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
pavol.krajcovic@ucm.sk*

German Ethnographic Research of Huncokar Population: Analysis and Specifics

Abstract—This study is devoted to the special features of the ethnographic research of German speaking lumberjacks – “huncokars” – which took place from the 1920s to the 1940s and was conducted by researchers working in German and Sudeten German ethnographic organizations. At that time, the lay and expert publics were increasingly interested in the living conditions, customs and traditions, and culture of the German population that lived beyond the borders of the Weimar Republic and later the Third Reich. The Huncokars were particularly interesting for researchers because of the fact that they lived apart from the majority (Slovak) population in mountainous regions of western Slovakia. They were an endogamous and ethnically closed community. The main goal of this study is to identify and analyze the most frequent topics of German and Sudeten German research related to the Huncokar population.

Keywords—Huncokars; Slovakia; German population; Third Reich; ethnographic research; mountain environment

ÚVOD

PRAKTICKY neoddeliteľnou súčasťou odborného záujmu bádateľov, predovšetkým z radov historikov, etnológov a etnografů, je výskum rôznych etnografických skupín. K nim je možné zaradiť aj nemecky hovoriacu komunitu drevorubačov – huncokárov. Väčšina odborných štúdií a článkov o tejto špecifickej

skupine obyvateľstva síce pochádza z obdobia prvej polovice 20. storočia, avšak v súčasnosti je možné badať zvýšený záujem o túto tematiku (Panczová, Kiliánová a Kubisa 2021, 73–89; Slobodová Nováková a Krajčovič 2020; Tačovský 2022).

Cieľom mojej štúdie je analýza a identifikácia najčastejších tém sudetonemeckého, resp. nemeckého výskumu huncokárov. Tomuto môjmu zámeru zodpovedajú aj jednotlivé názvy kapitol. V nich sa venujem dobovo najdiskutovanejším témam (pôvod, hrozba asimilácie, resp. slovakizácie), ktoré prepájam s ľudovými rozprávami. Práve ľudové rozprávania, ktoré sú súčasťou folklóru, ako súboru vyjadrovacích prostriedkov danej kultúry, boli mnohými sudetonemeckými, resp. nemeckými autormi vnímané ako akýsi druh kultúrnej genetiky. Tá mala byť dôkazom o etnickom pôvode a územných nárokoch danej národnosti (Kurlander 2017, 198–199). Metodický postup mojej práce pozostáva predovšetkým zo získavania a triedenia historických prameňov a informácií, ich následnej kritickej analýzy a interpretácie. V rámci môjho výskumu je kritická analýza dôležitým prvkom pri skúmaní objektívnej historickej reality. Väčšina prác sudetonemeckých a nemeckých autorov totiž bola výraznou mierou poznačená prvkami nacistickej ideológie.

K národnostným menšinám a etnickým skupinám, ktoré žili na území medzivojnovovej Československej republiky (1918–1938), patrila aj viac než trojmiliónová nemecká

minorita. Nemecké obyvateľstvo žijúce na Slovensku malo, rovnako ako Nemci obývajúci Čechy, Moravu a Sliezske, svoje vlastné špecifiká. Slovenskí Nemci sa od seba navzájom odlišovali kultúrne, konfesiónálne, jazykovo (hovorili rôznymi dialektmi), hospodársky a politicky (Ďurková 2009). Z historicko-geografického aspektu sa v odbornej literatúre najčastejšie uvádzajú tri hlavné oblasti obývané nemeckým obyvateľstvom: (1) Bratislava (Pressburg) a okolie; (2) Kremnicko-pravnianska oblasť (Hauerland), nachádzajúca sa v okolí banských miest; (3) Spiš (Zips), ktorý sa delil na Horný Spiš (Ober Zips) a Dolný Spiš (Unter Zips). K spišskej oblasti sa radí ešte mierne excentricky lokalizované údoblie Bodvy (Bodwatal) (Kárpáty 2002).

V československom štáte mala nemecká menšina viaceré možnosti, ktoré sa týkali napríklad kultúrneho rozvoja, vzdelávania v materinskom jazyku či spolkových činností. Od začiatku dvadsiatych rokov 20. storočia boli hlavnými protagonistami kultúrno-vzdelávacej činnosti najmä členovia niekoľkých sudetonemeckých národno-vzdelávacích inštitútov (Horváthová 2002, 109). Tí priebežne prichádzali aj na územie Slovenska, konkrétne do oblastí, kde žilo nemecké obyvateľstvo. Ich základnou činnosťou bol historicko-etnografický výskum a usporadúvanie prednášok, ktoré boli zamerané predovšetkým na históriu nemeckého národa, zvyky a ľudové tradície. Okrem vedeckého poznávania slúžili tieto cesty aj na politické ovplyvňovanie slovenských Nemcov (Zückert 2008).

K najznámejším sudetonemeckým inštitúciám, ktoré mali významný dosah aj na územie Slovenska, patrili najmä tieto dve na seba naväzujúce: Sudetonemecký vlastivedný ústav (Anstalt für Sudetendeutsche Heimatforschung) a Sudetonemecký ústav pre výskum krajiny a ľudu (Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung). Dôležitým historickým medzníkom vo fungovaní všetkých sudetonemeckých spolkov a inštitúcií boli udalosti prebiehajúce v tridsiatych rokoch 20. storočia. V tomto období totiž boli výraznou mierou ovplyvnené nacistickou ideológiou, prenikajúcou z vtedajšej Tretej ríše (1933–1945) (Josefovičová 2014, 12–13). Dôležitosť kultúrno-vzdelávacieho rozvoja zahraničných

Nemcov si uvedomovali aj odborné kruhy vo Weimarskej republike (1918–1933). Na jej území tak postupne začali vznikať viaceré kultúrne a celonárodné organizácie. Už v roku 1917 bol v Štutgarte založený Nemecký zahraničný ústav (Deutsches Ausland Institut – DAI), ktorého prvoradou úlohou bol zber a následné zhromažďovanie informácií o nemeckom obyvateľstve žijúcom v zahraničí (Kováč 1991, 37–49).

Začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia patrili k najdôležitejším inštitúciám, ktoré boli zamerané na výskum zahraničných Nemcov, tzv. Nemecké bádateľské spoločnosti (Volksdeutsche Forschungsgemeinschaften). Na území Československa začali postupne pôsobiť dve ich podriadené organizácie: viedenská Juho-východonemecká bádateľská spoločnosť (Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft – SOFG) a berlínska Severo-východonemecká bádateľská spoločnosť (Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft – NOFG). SOFG mala vo svojej kompetencii aktivity na území Slovenska, južných oblastí Čiech a Moravy. Zvyšné oblasti českých krajín mala na starosti NOFG (Konrád 2011, 73).

V roku 1935 bola zriadená tzv. Kursellova kancelária, ktorá bola neoficiálnou a zároveň tajnou súčasťou nemeckého ministerstva zahraničia. Jej hlavnou úlohou bolo prenášanie vplyvu nacistickej strany a SS do aktivít, ktoré sa týkali zahraničných Nemcov. Táto kancelária okrem iného priamo riadila politickú činnosť Sudetonemeckej strany (Sudetendeutsche Partei – SdP) (Kováč 1991, 101). Neskôr sa však transformovala na tzv. Stredisko na podporu etnických Nemcov (Volksdeutsche Mittelstelle – VoMi). VoMi mala na starosti centralizáciu a dohľad nad všetkými inštitúciami a spolkami, ktoré sa v nemeckej sfére vplyvu týkali nemeckej menšiny v zahraničí. Na riadiacich postoch tejto organizácie pôsobili členovia nacistickej strany NSDAP a ochranných oddielov (Schutzstaffel – SS) (Schmaltz 2008).

Pre potreby splnenia úloh, ktoré si VoMi na Slovensku vytýčila, bol zriadený Inštitút pre výskum vlasti (Institut für Heimatforschung – IHF). Oficiálne sídlo IHF bolo v meste Kežmarok (Käsmark), nachádzajúcom sa na severovýchode Slovenska. Tento inštitút bol koncipovaný ako inštrument kultúrno-politickej

centralizácie slovenských Nemcov. K základným úlohám IHF patrilo zriadenie archívu, zber fotografických materiálov, vydávanie národopisných publikácií (časopisy, monografie) či nadväzovanie spolupráce s organizáciami, ktoré mali podobné zameranie (Schvarc 2013).

V období dvadsiatych rokov 20. storočia sa taktiež začal systematický národopisný výskum huncokárov. Počiatky príchodu tohto obyvateľstva na územie súčasného Slovenska spadajú do obdobia prvej polovice 18. storočia. Vtedy začali zakladať svoje usadlosti v horskom prostredí malokarpatského pohoria (Kantek 2008; Pöss a Fiľo 2017, 5; Slobodová Nováková a Krajčovič 2020). Príchod huncokárov súvisel predovšetkým s privátnou kolonizáciou uhorskej šľachtickej rodiny Pálfióvcov, ktorá bola v 18. storočí najväčším pozemkovým vlastníkom v rámci vtedajšej Bratislavskej stolice (Beranek 1941a, 87). Už v prvej polovici 19. storočia sa najmä v dôsledku preľudnenosti jednotlivých malokarpatských usadlostí presunula časť huncokárov do oblastí iných pohorí. Podľa súčasných akademických výskumov jednotlivé drevorubačské rodiny postupne osídlili Strážovské vrchy, Považský Inovec, Tribeč a Pohronský Inovec (Krajčovič 2020a; 2020b).

PŮVOD

Jednou z najčastejších tém výskumu huncokárskeho obyvateľstva bola otázka ich pôvodu. Ako prvý sa k tejto problematike vyjadril v roku 1926 sudetonemecký etnosociológ Eugen Lemberg. Vo svojom krátkom článku s názvom „Národopisný prehľad“ (Volkskundliche Übersicht) uviedol, že v lesnom prostredí malokarpatského pohoria žila skupina drevorubačov a horárov, ktorej členovia pochádzali zo severnej Moravy, Sliezska a stredného Nemecka. Lemberg taktiež naznačil, že časť vtedajších bádateľov sa domnievala, že táto komunita mohla mať súvis s nemeckými hovoriacimi Heanzenmi (Hienzen, Hüenzen), žijúcimi v danom období predovšetkým na území rakúskeho Burgenlandu. Avšak podľa neho bola táto hypotéza nesprávna. Identický názor ako Lemberg (moravsko-sliezsky pôvod huncokárov) mal aj sudetonemecký geograf Gustav Fochler-Hauke (1937, 174).

V roku 1929 uskutočnil rakúsky historik Wilhelm Bier krátky výlet na Slovensko, počas ktorého navštívil aj niektoré sídla malokarpatských huncokárov. Počas konverzácie s jednotlivými členmi ich komunity zaznamenal aj informácie o pôvode ich predkov. Tí podľa ich vlastných tvrdení pochádzali z alpských oblastí Štajerska a Horného Rakúska. Zaujímavé je aj huncokárske vysvetlenie jednotlivých kolonizačných etáp. Podľa nich sa prvým prišielcom natoľko páčili životné podmienky v Malých Karpatoch, že o tom podali správu svojim príbuzným. Bier však k týmto poznatkom pristupoval kriticky, keďže nemal prístup do matric príslušných farností a taktiež do archívu Pálfióvskej rodiny (Bier 1930a; 1930b).

Odlíšne informácie o pôvode huncokárov zaznamenal nemecký historik a etnograf Walter Kuhn. V jeho štúdií z roku 1933 je však možné badať výrazný vplyv nacistickej ideológie. Dokazuje to jeho tvrdenie o tom, že predkami huncokárov boli príslušníci germánskych kmeňov Bajuvarov a Alamanov. Ich nemeckosť bola podľa Kuhna zachovaná vplyvom lesného prostredia.

Vo svojej neskoršej práci z roku 1941 však Kuhn už uviedol viac-menej realistickejší názor na huncokársky pôvod. Podľa neho huncokári pochádzali najmä z okrajových pohorí Čiech, akými boli Chebsko a Šumava (Egerland und Böhmerwald). Časť kolonistov však prichádzala taktiež z východných Álp (Ostalpen), konkrétne zo Štajerska a Salzkammergut (Kuhn 1941, 24). Možný štajerský pôvod jednotlivých huncokárskych rodín spomenul taktiež nemecký historik Hans Kaser (1934, 47) a rakúsky kartograf Walter Neunteufl (1944, 14).

Najrozsiahlejší výskum huncokárskej komunity je spojený s osobou sudetonemeckého etnografa Franza Josefa Beraneka. V roku 1930 publikoval v poradí druhý článok s názvom „Nemeckí drevorubači v Malých Karpatoch“ (Deutsche Holzhacker in den Kleinen Karpathen), v ktorom zaznamenal aj informácie týkajúce sa ich pôvodu. Beranek sa pri svojom výskume snažil využiť aj antroponomastiku. V rámci tejto metódy skúmal jednotlivé huncokárske rodové mená, aby tak bol schopný zistiť pôvod jednotlivých rodín. Napríklad rodina Langerovcov mala podľa jeho názoru sliezsky

pôvod, Reisenauerovci pochádzali z Moravy, Hirnerovci a Hoferovci prišli z Tirolska. Okrem toho Beranek zapísal aj tradíciu o huncokárskom pôvode, ktorá bola živá u väčšiny členov ich komunity. Podľa nej ich predkovia prišli zo Štajerska v dôsledku vojnového konfliktu medzi rakúskou a uhorskou panovníčkou Máriou Teréziou a pruským kráľom Fridrichom II. Veľkým. V neskorších prácach však Beranek (1937; 1941a, 87) tvrdil, že táto hypotéza (vojnoví utečenci) bola nesprávna a okrem toho sa domnieval, že niektoré huncokárske rodiny pochádzali z oblastí Dolného Rakúska.

V období štyridsiatych rokov 20. storočia sa huncokárskej problematike venovala aj Beranekova manželka a zároveň sude-tonemecká etnografka Hertha Wolf-Beranek (1943a; 1943b). V periodiku *Nemecké hlasy* (Deutsche Stimmen) uverejnila text, v ktorom napísala, že huncokári prišli na Slovensko predovšetkým z dolnodunajsko-štajerského pohraničia (niederdonauisch-steirischen Grenzgebiete) a Sudet. Niektorí členovia komunity však mohli pochádzať aj z bavorsko-rakúskych rodov (bairisch-österreichischen Stammes).

HROZBA SLOVAKIZÁCIE

Značnú pozornosť venovali viacerí sude-tonemeckí a nemeckí teoretici tematike asimilácie (Umvolkung) či odnárodnenia (Entvolkung) nemeckého obyvateľstva žijúceho mimo hraníc Nemeckej ríše. Proces asimilácie bol podľa ich názoru spôsobený predovšetkým uzatváraním zmiešaných manželstiev (Mischheiraten) Nemcov s nenemeckým obyvateľstvom (Konrád 2011, 236; Leuschner 1942, 18). Tento trend pôsobil v konečnom dôsledku negatívne predovšetkým na demografickú a biologickú situáciu tzv. rozptýleného Nemectva, ku ktorému boli zaraďovaní aj huncokári (Kuhn 1934, 30).

Hrozbu asimilácie huncokárov s majoritným slovenským obyvateľstvom zaznamenal ako prvý Wilhelm Bier (1930a; 1930b). Podľa neho to bolo spôsobené predovšetkým tým, že nemeckým drevorubačom už viac nebolo umožnené vyučovať svoje deti prostredníctvom tzv. potulného učiteľa (Wanderlehrer). Po prvej svetovej vojne bol tento typ vyučovania zakázaný československými úradmi a huncokárske deti boli nútené chodiť do slovenských

škôl. Kvôli tomu už mladšia generácia huncokárskej komunity nebola schopná dostatočne komunikovať v nemeckom jazyku. Záchranu jazyka podmieňoval Bier predovšetkým tým, že huncokárom bude umožnené, aby bola otvorená nemecká škola v osade Na Piesku.

Nemecký geograf a orientalista Hugo Grothe, ktorý sa o huncokároch zmienil vo svojej publikácii z roku 1943, však uvádza odlišné informácie. Podľa neho čelila asimilácií len tá časť huncokárskej populácie, ktorá nemala k dispozícii finančné prostriedky na zaplatenie potulného učiteľa. Tým pádom boli takéto nemajetné rodiny vystavené slovenskému živlu (Slowakentum). Okrem toho sa Grothe nevyhol implementácii nacistickej ideológie. Keďže podľa neho sa začala národnostná opatera (völkischer Betreuung) o toto rozptýlené Nemectvo (Streudeutschums) až v roku 1933 (ibid., 44).

Hrozbu asimilácie z dôvodu absencie nemeckej školy zdôrazňovali aj iní autori. Nemecká etnografka Ilona Schewitz vo svojej práci s názvom *Bratislava a okolie: Poloha, hospodárstvo a Nemectvo* (Pressburg und Umgebung: Lage, Wirtschaft und Deutschum) vyjadrila svoje obavy nad osudom huncokárskeho obyvateľstva. Podľa nej smerovala celá komunita k úplnej slovakizácii (völlige Slowakisierung). Okrem absencie nemeckej školy uviedla ako dôvod postupnej asimilácie taktiež zmiešané manželstvá. Kvôli tomu dokonca niektoré drevorubačské usadlosti úplne zanikli (holzhauergemeinden völlig verloren gegangen) (Schewitz 1932, 80).

Veľkú pozornosť asimilačným procesom venoval aj Franz Josef Beranek. Ten však na rozdiel od svojich kolegov pristúpil k tejto problematike dvojznačne. Vo svojom článku z roku 1929 vyjadril obavu nad postupnou slovakizáciou všetkých skupín nemeckého obyvateľstva, ktoré žili na západnom Slovensku. Rečnícky sa pýtal, či práve lesné územie Malých Karpát (kde žili huncokári) nepredstavovalo pre Nemcov miesto posledného útočiska pred postupujúcou asimiláciou.

Na ďalšom mieste textu emotívne apeloval na odbornú aj laickú verejnosť. Ľudia si mali položiť otázku, či je pre nich skutočne dôležitý osud drevorubačov, ktorým hrozilo to, že sa ich nemecká identita rozplynie v slovenskom

mori. Podľa Beraneka však huncokári ešte stále mali čisté nemecké charakteristiky. Spôsobené to bolo vplyvom špecifického horského prostredia, ktoré ich chránilo pred slovenským kultúrnym vplyvom. Na konci článku sa Beranek nevyhol implementácií prenikajúcej nacistickej ideológie. Napísal, že huncokári dodávali celému vnútrozemiú malokarpatského pohoria čisto nemecký ráz (rein deutsches Gepräge). To Beranek považoval za úlohu, ktorú nemecky hovoriaci drevorubači plnili v rámci nemeckého vyslania na východ (deutsche Ostsendung). Pod týmto slovným spojením mal pravdepodobne na mysli postupnú germanizáciu východnej Európy.

O rok neskôr, v článku s identickým názvom, Beranek (1930) vysvetľoval, prečo huncokári neboli asimilovaní. Nemeckú identitu si zachovali tým, že boli uzavretou (kastentartigen) komunitou, ktorá ešte v 18. storočí neakceptovala žiadne zmiešané manželstvá. Milostné vzťahy medzi slovenským a huncokárskym obyvateľstvom boli podľa Beraneka výnimkou ešte aj v časoch písania jeho textu. Napriek tomu však časť huncokárskej komunity čelila asimilácií. Týkalo sa to predovšetkým drevorubačských rodín, ktoré žili v severovýchodnej časti malokarpatského pohoria. Podľa názoru Beraneka to bolo spôsobené aj tým, že v tejto oblasti museli huncokárske deti navštevovať slovenské školy. Lepšie podmienky mali huncokári žijúci v juhozápadnej časti Malých Karpát. V roku 1929 bola otvorená nová nemecká škola v osade Na Piesku a okrem toho na niektorých huncokárskych usadlostiach prebiehalo aj súkromné vyučovanie. Slovakizácia časti drevorubačov bola podľa názoru Beraneka spôsobená aj tým, že hustota ich sídiel na severovýchode bola menšia než v južnej a centrálnej časti pohoria. To viedlo k tomu, že huncokári na severovýchode Malých Karpát boli postupne vo väčšom styku so slovenským obyvateľstvom než s členmi svojej komunity.

Text článku končí emotívnym rozhovorom Beraneka s istou huncokárskou starou, ktorá mu povedala, že sa jej vôbec nepáči zaobchádzanie s nemeckou rečou. Tým mala zrejme na mysli čoraz menšie používanie nemčiny v rámci drevorubačskej komunity. Beranek ešte s pátosom dodal, že slová tejto ženy zneli ako výkrik z najhlbšej duše ľudu, ktorý chce aj

naďalej žiť a uvedomuje si hroziace nebezpečenstvo (slovakizáciu). V článku z roku 1937 zaznamenal Beranek aj opačný trend asimilácie. Podľa neho boli huncokári schopní ponemčiť niekoľko slovenských rodín (Czermak, Jurisch, Matejovitsch, Okruhliža). Odôvodňoval to tým, že mali obdivuhodnú asimilačnú silu.

Možnej asimilácií huncokárskeho obyvateľstva sa Beranek venoval aj v štyridsiatych rokoch 20. storočia. V roku 1941 vydal monografiu s názvom *Nemecké osídlenie bratislavského kraja* (Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus). V nej opäť vyslovil znepokojenie týkajúce sa budúcej existencie huncokárskej komunity. Naznačil, že môžu dopadnúť ako nemecky hovoriaci habáni. Po tomto obyvateľstve totiž v dobe písania jeho práce ostali už len relikty v podobe rodových mien a tri habánske dvory (Sobotište, Moravský Svätý Ján, Veľké Leváre) s istou formou vlastnej samosprávy (Beranek 1941a, 85). Podľa Beraneka predstavovala pre huncokárov najväčšiu hrozbu najmä postupná slovakizácia, ktorá smerovala zo severnej strany Malých Karpát. Kontrastom toho bola situácia v južných oblastiach pohoria, kde malo dochádzať k opaku (gegenteil), čiže ponemčovaniu niektorých slovenských rodín (ibid., 88).

Vo vedeckej štúdií z roku 1943 Beranek spomenul aj postupnú slovakizáciu huncokárov žijúcich na území pohoria Považského Inovca. Spolu s nimi boli ohrození aj drevorubači, ktorých sídla sa nachádzali v okolí mesta Myjava. Asimilačný proces však mali zastaviť v tej dobe novovznikajúce nemecké školy. Tie mali podľa Beraneka zariadiť to, aby sa z krvi (vom Blute) tejto veľmi malej rozdrobenej skupiny (winzigen Splittergruppe) v budúcnosti nestratila ani jedna kvapka (nicht ein Tropfen verlorengelasse). Na druhej strane Beranek vyzdvihoval schopnosť vitality a životodarnej sily nemecky hovoriacich drevorubačov, ktorí častejšie germanizujú slovenských drevorubačov. S týmto tvrdením úzko súvisí časť textu, kde Beranek huncokárov označil za jednu z najzaujímavejších (interessanten), najsilnejších (kraftsvollen) a najzdravších (gesundesten) častí nemeckého národa. Všetky tieto výroky je však nutné brať s rezervou, keďže Beranek v štyridsiatych rokoch 20. storočia pôsobil na vedúcej pozícii v rámci IHF (Hutton

1999, 213; Morrisey 2005; Steinweis 2008, 155). V tomto období taktiež niekoľkokrát prednášal pred publikom, ktorého súčasťou boli aj poprední nacistickí pohlavári (Beranek 1942).

Postupnú asimiláciu huncokárov na území Považského Inovca zaznamenal v roku 1937 taktiež neznámy autor, ktorý svoje poznatky publikoval v periodiku *Nemecké hlasy* (Deutsche Stimmen). V článku s názvom „Zanikajúci jazykový ostrov“ (Untergehende Sprachinsel) uviedol, že huncokári boli najprv zasiahnutí maďarizáciou (Magyarentum), ktorá prebiehala ešte počas existencie Rakúsko-Uhorska. Niekoľko čisto nemeckých (rein deutsch) rodín žilo podľa autora v dobe písania jeho textu len na drevorubačskej usadlosti Stará Hora. Na lokalite Biela Bukovina žili zmiešané (Vermischung) nemecké a slovenské rodiny. Avšak mladá generácia žijúca na tejto lokalite sa už považovala za súčasť slovenského národa (Untergehende Sprachinsel 1937).

ĽUDOVÉ ROZPRÁVANIA

Esenciálnou súčasťou sudetonemeckého a nemeckého etnografického výskumu bol taktiež zber ľudových rozprávání. Poprední etnografovia pôsobiaci v období tridsiatych a štyridsiatych rokoch na Slovensku považovali ľudové rozprávania (Volkssagen) za dedičnú výbavu/genotyp (Erbgut) nemeckého obyvateľstva. Tá sa podľa nich dedila z generácie na generáciu a predstavovala akési spojenie nemeckého obyvateľstva žijúceho v zahraničí s domovinou ich predkov (Dubetzky 1943; Wolf-Beranek 1943c; Zeisel 1943).

Tematika ľudových rozprávání bola aplikovaná aj v rámci výskumu huncokárskej komunity. Ako prvý ich začal zapisovať Walter Kuhn. V roku 1932 uskutočnil krátku výskumnú cestu po malokarpatskej oblasti, počas ktorej navštívil aj samoty nemeckých drevorubačov (deutschen Holzfäller-Einzelhöfen). Okrem iného sa mu podarilo zapísať niekoľko huncokárskych ľudových rozprávání a povier. Avšak poznámky zo všetkých jeho ciest, medzi ktorými sa nachádzali aj tieto rozprávania, sa podľa jeho vlastných slov stratili v roku 1945 (Camann a Karasek 1981, 42).

Časť Kuhnom zozbieraných ľudových rozprávání sa však predsa len zachovala. Niektoré

z nich ešte pred ich stratením publikoval Franz Josef Beranek v prvej časti svojej dvojdielnej štúdie s názvom „Príspevky k poznaniu národnej povahy nemeckých drevorubačov v Malých Karpatoch“ (Beiträge zur Kenntnis des Volkstums der deutschen Holzhacker in den Kleinen Karpathen). Zaznamenané rozprávania Beranek (1941b) nepublikoval v huncokárskom nárečí, ale v spisovnej nemčine (Hochdeutsch). Tematicky sú rozdelené nasledovne: (1) bosorky a čarodejníci (Hexen und Zauberere); (2) zmok (Heinspiegel); (3) zakopané poklady (Vergrabene Schätze); (4) potrestané zločiny (Vertrafter Frevel); (5) duchovia a strašidlá (Geister und Totenspuk).

Motívy jednotlivých rozprávání patria k všeobecne zdieľaným v stredoeurópskej tradícii. Väčšinou sú lokálnymi variantmi poverových rozprávání, ktoré sú známe aj v prostredí slovenského etnika. Sú však špecifické tým, že sú v nich zakomponované huncokárske reálie (Panczová 2011).

Rozprávanie o bosorkách a čarodejníkoch vo všeobecnosti ilustruje dobové stereotypy v medzietnických vzťahoch. Ústredným motívom tohto príbehu je magické odoberanie kravského mlieka, ktoré bolo pripisované bosorkám. Istý Slovák pooral drevorubačovi pole a po vykonaní práce si vypýtal pol litra mlieka, ktoré chcel dať svojej žene. Keďže drevorubač toľko mlieka nemal, dal mu aspoň tri deci. Na druhý deň však drevorubač nebol schopný získať mlieko od žiadnej zo svojich kráv. Neskôr sa zistilo, že dobytok začarovala manželka Slováka, ktorá bola zároveň bosorkou (Beranek 1941b).

Poveš o zmokovi (Heinspiegel) je príbehom o nadprirodzenej postave, ktorá koná v prospech svojho vlastníka (Panczová 2011). Získať zmoka bolo možné z vajca čiernej sliedky. Avšak to vajce muselo byť prvé, ktoré zniesla v noci počas splnu. Človek, ktorý chcel, aby sa z tohto vajca vyliahal zmok, musel splniť niekoľko postupov. Musel toto vajce nosiť deväť dní pod ramenom, nesmel jesť nič iné okrem chleba a nesmel sa modliť. Ak toto dotýčaný splnil, na deviaty deň sa vyliahal zmok, ktorý mal podobu psa. Jeho majiteľ sa však nemohol nikdy modliť, inak by ho tento pes roztrhal. Pre svojho majiteľa bol zmok schopný vykonať akúkoľvek prácu, avšak za

jeho služby mu zapredal svoju dušu. Aj v rozprávaní o zmokovi sa nachádzajú etnické stereotypy. Keď sa chcel drevorubač zbaviť zmoka, bolo mu poradené, aby si ho nechal ukradnúť. Zlodijom sa napokon stal miestny žid Mojše (Beranek 1941b).

V rozprávaníach o zakopaných pokladoch je možné badať dôsledky, ktoré prináša nepoctivé zbohatnutie. Podľa povesti boli niekde nad huncokárskou usadlosťou Panský dom (Herrenhaus) zakopané peniaze. Jedného dňa prišiel k huncokárovi Josefovi Czermakovi muž, ktorý o sebe tvrdil, že je mlynárom. Od Czermaka žiadal nocľah a krompáč. Oboje mu bolo poskytnuté. Krátko pred polnocou sa vydal s krompáčom do lesa, ale už sa nikdy nevrátil. Po čase našli krompáč a po širokom okolí taktiež roztrhané mlynárove šaty. Podľa rozprávania ho roztrhal neznámy zlý duch (ibid.). Tento príbeh môže slúžiť ako poučenie o tom, že aj nadprirodzené a temné sily sa riadia určitými morálnymi zásadami. Akákoľvek nepoctivá snaha zbohatnúť si vypýta svoju daň (Panczová 2011).

Motívom rozprávania o potrestanom zločine je urážka Boha. Istému mladíkovi z obce Píla bola ukradnutá krava. Keď ju išiel hľadať, pristavil sa pri jednom kríži a snažil sa nadviazať komunikáciu s Bohom. Mladík povedal, že ak existuje Boh, tak ten musí vedieť, kde má hľadať svoju kravu. Postava ukrižovaného Ježiša však neodpovedala. Mladík vzal kameň a hodil ho do Spasiteľa (Heiland). Po tomto čine však mladík už viac nebol schopný normálne chodiť a do konca života kríval (Beranek 1941b).

Ústredným motívom rozprávania o duchoch a strašidlách je smrť. Viera v to, že mŕtvi sa snažia nadväzovať kontakty so živými, je doložená na celom svete. Sprievodným javom takýchto kontaktov sú fyzické prejavy zosnulých, ktoré priamo ohrozujú živých ľudí. Ide najmä o duše ľudí, ktorí zomreli násilnou či predčasnou smrťou (Panczová 2011). Riziko drevorubačského povolania so sebou častokrát prináša ťažké úrazy, ktoré sú v niektorých prípadoch až smrteľné. Takáto situácia je zaznamenaná aj v rozprávaní o drevorubačovi Mitschneiderovi, ktorý počas práce nešťastnou náhodou zabil svojho kamaráta Webera. Duša nebohého však nenašla pokoj, keďže jeho vdova po

skončení pohrebu počula každú noc medzi jedenástou a dvanástou hodinou výkrik Ulte (Beranek 1941b). Podľa všetkého tento kontinuálny jav predstavoval akési posmrtné zvolanie nebohého na svoju manželku.

Miestom nadprirodzených javov boli podľa huncokárskej tradície aj cintoríny. Dôkazom toho je rozprávanie o kaplnke nazývanej Altar, ktorá sa nachádzala v blízkosti Kolárskeho vrchu (Wagnerberg). Na tomto mieste sa nechávali pochovávať baníci, ktorí kedysi pracovali v bani na zlato (Goldbergwerk). Podľa rozprávania sa stávalo, že keď niekto popri tomto pietnom mieste prechádzal, tak bol vystrašený jedným alebo dvoma duchmi zosnulých baníkov (ibid.).

Tematike huncokárskych ľudových rozprávání sa venovala aj Hertha Wolf-Beranek (1943a). Tá sa v rámci svojho výskumu zamerala na ľudové príbehy drevorubačov žijúcich v Považskom Inovci. Rozprávania, ktoré Wolf-Beranek uverejnila v periodiku *Nemecké hlasy* (Deutsche Stimmen), je možné rozdeliť nasledovne: (1) čarodejnica (Hexe); (2) zmok (Heinsspiegel); (3) pes s veľkými horiacimi očami (Hund mit grossen glühenden Augen); (4) strašidlo (Gespenstern).

Rozprávanie o bosorke je príbehom o tom, ako sa istá žena chcela naučiť čarovať. Toto umenie ju začal učiť jeden muž. Sotva začala, do vnútra jej domu cez zatvorené okno neprestajne skákal čierny pes. Tento jav natoľko vystrašil ľudí, ktorí žili spolu so ženou v tomto dome, že sa dali na útek. Nastrašila sa aj začínajúca čarodejnica a aby zistila o čo ide, tak odišla do obce Hrádok za svojím učiteľom. Medzitým jej manžel, ktorý nevedel o jej aktivitách, odišiel za istým mužom, ktorý žil na Morave. Chcel od neho získať pomoc. Tento Moravan ho informoval o tom, že jeho manželka sa čoskoro stane čarodejnicou. Príbeh sa končí tým, že muž prišiel domov a svoju manželku za čarovanie potrestal bitkou (ibid.).

Postava zmoka bola známa aj pre drevorubačov žijúcich na území Považského Inovca. Wolf-Beranek poznamenala, že od dôveryhodného zdroja zistila, že zmok je služobníkom diabla. Bol malého veku a bol schopný sa schovať na nečakaných miestach. Motívom rozprávania je kôň, ktorý zo dňa na deň prestal počúvať svojho majiteľa – kočiša. Kočiš robil

čo mohol, avšak kôň išiel neustále opačným smerom, než chcel. Keď kočišovi došla trpezlivosť, tak sa snažil zistiť, čo sa deje. Napokon zistil, že v uchu jeho koňa sa usadil zmok, ktorý ho riadil (ibid.).

Príbeh o psovi s veľkými horiacimi očami získala Wolf-Beranek priamo od drevorubačov, ktorých navštívila na rúbanisku počas ich popoludňajšej prestávky. Tí jej opísali, ako jedného dňa ležali a zrazu k nim prišiel jeden veľký čierny pes s veľkými horiacimi očami a huňatým chvostom. Drevorubači sa z prvotnej hrôzy rýchlo spamätali a dali sa na útek. Rozprávanie o takejto kreatúre (veľký čierny pes s horiacimi očami) je rozšírené po celom svete (Altrichter 1931; Peuckert 1928; Stone 2005). Niektorí sa domnievajú, že má spojitost s diablom a zároveň je poslom blížiacej sa smrti (Simpson a Roud 2000, 25).

V poslednom príbehu, ktorý Wolf-Beranek zaznamenala, vystupuje strašidlo. Jedného dňa išli dvaja mladíci z obce Hrádok do drevorubačskej usadlosti Biela Bukovina. Zrazu sa však oproti nim zjavila starena s bielou šatkou na hlave. Jej postava menila výšku. Raz bola vysoká tridsať metrov a vzápätí bola malá. Tento cyklus sa opakoval celkovo tri razy. Mladíci si spomenuli na zásadu, že ak niekto stretne strašidlo, tak nesmie zísť z cesty. Rozhodli sa pokračovať v kráčaní, ale strašidlo nezmizlo. Odrazu mladíci pocítili ľadový chlad a každý jeden z nich dostal ranu dvoma prstami po nose. Keď sa z tohto fyzického útoku spamätali, príšerný zjav už bol preč (Wolf-Beranek 1943a).

ZÁVER

Analýza národopisných prác sudetonemeckých a nemeckých autorov priniesla niekoľko zistení. Podľa tém jednotlivých kapitol mojej štúdie je evidentné, že bádatelia pôsobiaci v dvadsiatych až štyridsiatych rokoch 20. storočia sa v rámci svojho výskumu huncokárskej komunity venovali predovšetkým otázke ich pôvodu, hrozbe slovakizácie a taktiež zberu ľudových rozprávání.

Pri zisťovaní pôvodu nemecky hovoriacich drevorubačov u výskumníkov nepanovala jasná zhoda. Ako logické sa však javí byť zhodnotenie Franza J. Beraneka, ktorý vo svojom

článku z roku 1930 uviedol, že jednotlivé huncokárske rodiny sa od seba navzájom odlišovali rozdielnym pôvodom ich predkov. Z tohto tvrdenia vyplýva, že huncokárska identita sa neodvodzovala od jednej konkrétnej domoviny, ale od ich profesie (drevorubačstvo), nemeckého jazyka a života v lesnom prostredí.

Dôležitou tematikou v rámci národopisného výskumu bola slovakizácia. Výskumníci sa v podstate jednotne zhodli v tom, že časť huncokárskeho obyvateľstva už podľahla asimilácii s väčšinovým obyvateľstvom. Tento spoločenský jav pripisovali predovšetkým nedostatočnému vzdelávaniu drevorubačských detí v ich materinskom (nemeckom) jazyku. Jazyk je totiž dôležitým etnoidentifikačným prvkom a od miery jeho používania závisí zachovanie identity jednotlivých národnostných skupín a etník. Pre viacerých výskumníkov bolo zastavenie slovakizácie nemecky hovoriacich drevorubačov dôležité aj z ideologických príčin. Huncokárov pokladali za súčasť germanizačných procesov, ktoré mali viesť k nacistickému ponemčeniu východnej Európy.

Za neoddeliteľnú súčasť národopisného výskumu je aj v súčasnosti považovaný zber ľudových rozprávání. Sudetonemeckí a nemeckí národopisci považovali ľudové rozprávania za nehmotné dedičstvo nemeckého obyvateľstva, ktoré ich priamo spájalo s krajinami pôvodu ich predkov. U jednotlivých bádateľov (najmä Beranek) je navyše možné pozorovať ich sklon využívať folklór k tomu, aby istým spôsobom ospravedlňovali postupné plánovité začleňovanie etnických Nemcov do Tretej ríše. Toto je hlavnou príčinou logického prepojenia mnou skúmaných tém (pôvod, asimilácia/slovakizácia, ľudové rozprávania) v rámci dobového diskurzu. V jednotlivých huncokárskych príbehoch, ktoré zaznamenali a zapísali manželia Beranekovci, je možné postrehnúť niekoľko prvkov. Niektoré nadprirodzené postavy (stará žena, veľký čierny pes s horiacimi očami), ktoré vystupujú v drevorubačských rozprávaniach, je možné nájsť aj v slovenskom či celosvetovom folklóre. Okrem toho majú rozprávania často poučný charakter a odrážajú medzietnické vzťahy.

POUŽITÉ ZDROJE

- Altrichter, Anton. 1931. „Aus dem Iglauer Sagenbuche.“ *Neues Pressburger Tagblatt* 2: 4.
- Beranek, Franz J. 1929. „Deutsche Holzhacker in den Kleinen Karpathen.“ *Tagesbote* 79: 3–4.
- Beranek, Franz J. 1930. „Deutsche Holzhacker in den Kleinen Karpathen.“ *Neues Pressburger Tagblatt* 1: 3–4.
- Beranek, Franz J. 1937. „Deutsche Holzhacker in den Kleinen Karpathen.“ *Volksdienst* 6: 3–5.
- Beranek, Franz J. 1941a. *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus*. München: Max Schick Verlag.
- Beranek, Franz J. 1941b. „Beiträge zur Kenntnis des Volkstums der deutschen Holzhacker in den Kleinen Karpathen.“ *Karpatenland* 12: 148–155.
- Beranek, Franz J. 1942. „Die Sprache der Habaner in der Westslowakei.“ *Karpatenland* 13: 139–149.
- Beranek, Franz J. 1943. „Die deutsche Besiedlung der Westslowakei.“ In *Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum*, ed. Franz J. Beranek, 56–77. Käsarak: Roland-Verlag.
- Bier, Wilhelm. 1930a. „Von deutschen Holzfällern in den Kleinen Karpathen.“ *Der Auslanddeutsche* 13: 8–9.
- Bier, Wilhelm. 1930b. „Von den deutschen Holzfällern in den Kleinen Karpathen.“ *Karpatenland* 3: 28–30.
- Camann, Alfred, a Alfred Karasek. 1981. *Volkszerählung der Karpatendeutschen – Slowakei*. Teil I. Marburg: N. G. Elwert Verlag.
- Dubetzky, Eugen. 1943. „Die Entstehung der deutschen Siedlung von Unter-Derschkowitz.“ *Deutsche Stimmen* 10: 4.
- Ďurkovská, Mária. 2009. „Proces maďarizácie spišských Nemcov a ich postoj ku vzniku Československej republiky.“ *Slezský sborník* 107: 1–14.
- Fochler-Hauke, Gustav. 1937. *Deutscher Volksboden und Deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei: Eine geographisch-geopolitisch Zusammenschau*. Heidelberg: Kurt Vowinkel Verlag.
- Grothe, Hugo. 1943. *Das Deutsche Volkstum der Slowakei in Vergangenheit und Gegenwart*. München: Verlag Dr. Hugo Grothe.
- Horváthová, Margaréta. 2002. *Nemci na Slovensku: Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Hutton, Christopher M. 1999. *Linguistics and the Third Reich: Mother-Tongue Fascism, Race and the Science of Language*. London – New York: Routledge.
- Josefovičová, Milena. 2014. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945: Od vlastivědy k nacistickému bádání o zemi a lidu*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
- Kantek, Karol. 2008. „Život spätý s lesom: Osudy zabudnutej nemeckej komunity v Malých Karpatoch.“ *História* 8: 33–35.
- Kárpáty, Peter. 2002. „Karpatskí Nemci a nemecká otázka na Slovensku.“ *Folia geographica* 38: 41–53.
- Kaser, Hans. 1934. *Der Volks- und Kulturboden des Slowakeideutschtums: Beiträge zur Siedlungsgeographie*. Breslau: Verlag Priebeatsch's Buchhandlung.
- Konrád, Ota. 2011. *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*. Praha: Karolinum.
- Kováč, Dušan. 1991. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku 1871–1945*. Bratislava: Veda.
- Krajčovič, Pavol. 2020a. „Sídla huncokárov na území Považského Inovca, Strážovských vrchov a Tribeča vo svetle písomných prameňov.“ *Etnologické rozpravy* 27: 49–75.
- Krajčovič, Pavol. 2020b. Sídla Huncokárov v Malých Karpatoch na kartografických materiáloch z 18. až 19. storočia. *Antropowebzín* 1–2/2020: 37–48.
- Kuhn, Walter. 1933. „Die Bedeutung der geographischen Schutzlage für Kremnitz, Deutsch-Proben und andere deutsche Sprachinseln.“ *Geographischer Jahresbericht aus Österreich* 17: 8–26.
- Kuhn, Walter. 1934. *Deutsche Sprachinselforschung: Geschichte, Aufgaben, Verfahren*. Plauen im Vogtland: Verlag Günther Wolff.
- Kuhn, Walter. 1941. *Die deutschen Siedlungswellen im Osten*. Posen: Karl Jacob Papierdruck.
- Kurlander, Eric. 2017. *Hitler's Monsters: A Supernatural History of the Third Reich*. New Haven: Yale University Press.
- Lemberg, Eugen. 1926. „Volkskundliche Übersicht.“ In *Die Deutschen in der Slowakei und in Karpathorussland*, ed. Eduard Winter, 41–43. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung.
- Leuschner, Egon. 1942. *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*. Berlin: Rassenpolitischen Amt der NSDAP.
- Morrisey, Christof. 2005. „Ethnic Politics and Scholarly Legitimation: The German Institut für Heimatforschung in Slovakia, 1941–1944.“ In *German Scholars and Ethnic Cleansing, 1919–1945*, ed. Ingo Haar, 100–110. New York – Oxford: Berghahn Books.
- Neunteufl, Walter. 1944. *Das Deutschtum im Pressburger Raum: Mit drei Karten, drei Schaubildern und einem Ortsverzeichnis*. Graz: Südostdeutsches Institut Graz.
- Panczová, Zuzana. 2011. „Zaniknutý svet malokarpatských Huncokarov v odraze poverových rozprávání.“ In *Zaostrené na kultúrne dedičstvo: Priezer starostlivosťou o kultúrne dedičstvo malokarpatského regiónu*. Zborník príspevkov odborného seminára, ed. Peter Buday, 14–21. Svätý Jur: Academia Istropolitana Nova.
- Panczová, Zuzana, Gabriela Kiliánová a Tomáš Kubisa. 2021. *Národopis na Slovensku v službách Tretej ríše*. Bratislava: Marenčin PT.
- Peuckert, Will E. 1928. „Siedlungskunde.“ *Der Wanderer im Riesengebirge* 48: 139.

Pöss, Ondrej, a Rastislav Fišo. 2017. *Huncokári – ľudia z našich hôr: Sprievodca po expozícii*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov.

Schewitz, Ilona. 1932. *Pressburg und Umgebung: Lage, Wirtschaft und Deutschtum*. Tübingen: Günthers Buchdruckerei.

Schmaltz, Eric. 2008. „The Long Trek: The SS Population Transfer of Ukrainian Germans to the Polish Warthegau and Its Consequences, 1943–1944.“ *Journal of the American Historical Society of Germans from Russia* 31: 1–23.

Schvarc, Michal. 2013. „Kultúra alebo záchrana kultúrneho dedičstva? Evakuácia archívov a kultúrnych pamiatok nemeckými orgánmi zo Slovenska koncom 2. svetovej vojny.“ *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 1/2013: 75–82.

Simpson, Jacqueline, a Steve Roud. 2000. *Oxford Dictionary of English Folklore*. Oxford: Oxford University Press.

Slobodová Nováková, Katarína, a Pavol Krajčovič. 2020. „Rozšírenie kultu sv. Vincenta na Slovensku a v Rakúsku ako výsledok migrácií alpských drevorubačov v priebehu 18. storočia.“ *Slovenský národopis* 68: 7–28.

Steinweis, Alan E. 2008. *Studying the Jew: Scholarly Antisemitism in Nazi Germany*. Cambridge: Harvard University Press.

Stone, Alby. 2005. „Infernal Watchdogs, Soul Hunters and Corpse Eaters.“ In *Explore Phantom Black Dogs*, ed. Bob Trubshaw, 36–56. Loughborough: Heart of Albion Press.

Tačovský, Ladislav. 2022. *Kronika rodu Hirner na pozadí huncokárskej tradície*. Trenčín: Tlačiarne Paridon TN.

„Untergehende Sprachinsel.“ *Deutsche Stimmen* 4: 9.

Wolf-Beranek, Hertha. 1943a. „Aus dem Sagenschatz der Inowetzdeutschen.“ *Deutsche Stimmen* 10: 3–4.

Wolf-Beranek, Hertha. 1943b. „Volkskundliches aus Deutsch-Salzburg.“ *Deutsche Stimmen* 10: 4.

Wolf-Beranek, Hertha. 1943c. „Vom weihnachtlichen Brauchtum der Deutschen in der Slowakei.“ *Deutsche Stimmen* 10: 11–12.

Zeisel, Richard. 1943. „Wie Sagen entstehen.“ *Deutsche Stimmen* 10: 4.

Zückert, Martin. 2008. „Veda a riadenie identity: Sudetonemeckí etnografi a ich vzťah k Slovensku na príklade časopisu Karpathenland (1928–1938).“ *Historický časopis* 56: 147–160.